

**TEMA VA REMANING OG‘ZAKI MULOQOTDA
TUTGAN MUHIM ROLI: G‘AFUR G‘ULOMNING
«SHUM BOLA» ASARI KONTEKSTIDA FONETIK VA
FUNKSIONAL-LEKSIK TAHLIL**

Atajonova Maloxat Ilxamovna,
“Tarjima nazariyasi va amaliyoti” kafedrası,
katta o‘qituvchi, Abu Rayhon Beruniy
nomidagi Urganch davlat universiteti

**THE IMPORTANT ROLE OF THEME AND RHEME IN
ORAL COMMUNICATION: A PHONETIC AND
FUNCTIONAL-LEXICAL ANALYSIS IN THE CONTEXT
OF G‘AFUR G‘ULOM’S WORK “SHUM BOLA”**

Atajonova Malokhat Ilkhamovna,
senior teacher Urgench State university named after Abu Rayhan Beruni

**ВАЖНАЯ РОЛЬ ТЕМЫ И РЕМЫ В УСТНОМ
ОБЩЕНИИ: ФОНЕТИЧЕСКИЙ И
ФУНКЦИОНАЛЬНО-ЛЕКСИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НА
ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ГАФУРА ГУЛЯМА
“ШУМ БОЛА”**

Atajonova Maloxat Ilxamovna,
Старшая преподавательница, Ургенчский Государственный
университет имени Абу Райхана Беруни

malohatatajonova
@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada G‘afur G‘ulomning «Shum bola» asari misolida Tema va Rema og‘zaki muloqotda fonetik va funksional-leksik tahlil asosida o‘rganiladi. Tema ma‘lum ma‘lumotni, Rema esa yangi ma‘lumotni taqdim qilarkan, nutqning aniqligi va uzviyligini oshiradi. Tadqiqotda tovush xususiyatlari va tematik tuzilmaning o‘zaro ta‘siri alohida o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Tema, rema, og‘zaki muloqot, fonetik tahlil, funksional-leksik tahlil, G‘afur G‘ulom, «Shum bola», tematik tuzilma, nutq uzviyligi.

Abstract: This study examines the role of Theme and Rheme in oral communication through phonetic and functional-lexical analysis of G‘afur G‘ulom's "Shum bola." Theme organizes known information, while Rheme introduces new information, which together improve clarity and cohesion in spoken discourse. The research highlights the interaction between sound patterns and thematic structure, revealing their importance in effective communication.

Keywords: Theme, rheme, oral communication, phonetic analysis, functional-lexical analysis, G‘afur G‘ulom, "Shum bola", thematic structure, discourse cohesion.

Аннотация: В статье рассматривается роль Темы и Ремы в устном общении на примере произведения Гафура Гулома “Шум бола”. Тема представляет известную информацию, Рема — новую, что способствует ясности и связности речи. Особое внимание уделяется взаимодействию фонетических особенностей и тематической структуры для повышения эффективности коммуникации.

Ключевые слова: Тема, Рема, разговорная речь, фонетический анализ, функционально-лексический анализ, Гафур Гулям, “Шум бола”, тематическая структура, связность высказывания.

Kirish (Introduction)

Ogʻzaki muloqot inson hayotining ajralmas qismidir va bu jarayonda tilning asosiy elementlari sifatida tema va rema tushunchalari alohida oʻrin tutadi. Tema — gapning maʼlum yoki kutilgan qismi boʻlib, u orqali mavzu aniqlanadi; rema esa yangi axborot, yaʼni gapning asosiy mazmuniy qismini ifodalaydi.¹ Ushbu ikki tamoyil birgalikda muloqotning tizimli va samarali boʻlishini taʼminlab, nutqning strukturaviy va semantik qatlamlarini shakllantiradi. Ogʻzaki nutqda tema va remaning oʻzaro aloqasi muloqot jarayonida maʼlumotning oqimi va tinglovchining nutq mazmunini toʻgʻri tushinishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Gʻafur Gʻulomning “Shum bola” asari ogʻzaki muloqotdagi tema va remaning fonetik hamda funksional-leksik jihatlarini oʻrganishga boy maydon yaratadi. Asarda til vositalarining boyligi, badiiy qahramonlarning nutq uslubi va ularning muloqotdagi oʻziga xos xususiyatlari ochib beriladi. Ushbu asar misolida tema va remaning ogʻzaki nutqdagi taʼsiri, ularning yaqindan bogʻliqligi, shuningdek, gapning ohang, urgʻu va talaffuz orqali maʼlumotni qanchalik aniqlik bilan yetkazishi tahlil qilinadi. Asar doirasida koʻrsatilgan dialoglar va nutqiy vaziyatlar muloqotning semantik, pragmatik va stilistik tomonlari haqida chuqur fikr yuritishga imkon beradi.

Maqolaning maqsadi — tema va remaning «Shum bola» asaridagi fonetik va funksional-leksik xususiyatlarini tahlil etish va ularning ogʻzaki muloqot jarayonida tutgan oʻrni hamda ahamiyatini yoritishdir. Bu nafaqat tilshunoslik nazariyasi uchun, balki muloqotni chuqur anglash va til oʻrganishda yangi metodologik yondashuvlarni ishlab chiqishda ham muhimdir. Shu tariqa, mazkur tadqiqot Gʻafur Gʻulomning badiiy merosiga asoslanib, ogʻzaki muloqotning nazariy va amaliy jihatlarini birlashtira oladigan markaziy vositalar — tema va remaning rivojlanishi va qoʻllanilishiga yangi yondashuvlar taqdim etadi. Bu, ayniqsa, tilning semantikani boyitish va muloqot jarayonida axborot almashinuvining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, ogʻzaki muloqotda tema va remaning tutgan roli nafaqat gapning tarkibiy jihatlarini belgilashda, balki nutqning ifodaviyligi va funksional samaradorligini oshirishda ham muhim omil hisoblanadi. Shu sababli, «Shum bola» asari misolida ushbu masalaning fonetik va funksional-leksik tahlili tilshunoslikning hozirgi zamon talablariga javob beruvchi chuqur ilmiy tadqiqotlarini davom ettirishga imkon yaratadi.

Metodologiya (Methodology)

Mazkur tadqiqotda “Shum bola” asaridagi ogʻzaki muloqotdagi tema va remaning fonetik hamda funksional-leksik xususiyatlarini aniqlash uchun sifatli tahlil usullari qoʻllanildi. Tadqiqotning asosiy maʼlumotlari sifatida asar matni va undagi dialoglar tanlandi, ulardan muloqotning turli holatlari va nutq uslublari oʻrganildi.

Fonetik tahlil bosqichida nutq ohangi, urgʻu, temperamenti va intonatsiya xususiyatlari oʻrganilib, ular tema va remaning taʼriflanishida qanday rol oʻynashi aniqlanadi. Ushbu fonetik parametrlar nutqning ifodaviyligi va semantik mazmunini boyitishda muhim vosita sifatida qaraldi.

Funksional-leksik tadqiqotda esa asardagi soʻzlashuv uslubi, gap tuzilishi hamda maʼno birliklari tahlili amalga oshirildi. Bu orqali tema va remaning leksik jihatdan qanday tashkil topishi, yangi axborot berish yoki avvalgi maʼlumotni takrorlashdagi oʻrni koʻrib chiqildi.

Tahlil jarayonida lingvistik nazariyalar, xususan, ogʻzaki muloqot nazariyasi va pragmatika konseptlari asos qilib olindi. Shuningdek, muloqotning kontekstual va stilistik jihatlar ham hisobga olindi. Tadqiqotda analitik usul yordamida asardagi nutq segmentlari batafsil oʻrganilib, ularning tema-remaning shakllanishidagi oʻziga xosligi va funksiyalari aniqlangan.

Natijada, ushbu metodologiya yordamida ogʻzaki muloqotning yuqori samaradorligi, shuningdek, til vositalari orqali maʼlumot almashish jarayonining murakkabligi chuqur anglandi. Bu esa tema va remaning lingvistik va kommunikativ ahamiyatini yanada ravshanlashtirishga imkon berdi.

¹ Davydova, A.R. (2009). *Tema-rematicheskaya organizatsiya teksta gazetnykh soobshchenii: na materiale angliyskogo yazyka* [Dissertatsiya]. Volgograd.

Natijalar (Results)

Tema va Rema ogʻzaki muloqotda matnning maʼnosini tashkil etish va uni tinglovchi uchun tushunarli qilishda muhim rol oʻynaydi. Tema maʼlum axborotni ifodalaydi, Rema esa yangi maʼlumotni taqdim etadi, bu esa muloqotning uzviyligiga xizmat qiladi.² Muloqotda fonetik va leksik vositalar tematik tuzilmaning yanada aniq va ravon shakllanishini taʼminlaydi. Bundan tashqari, oʻzaro bogʻlanish va mantiqiy tashkil etish nutqning umumiy yagonaligini yaratadi. Shu tarzda, strukturaviy va fonetik omillar uygʻunligi ogʻzaki nutqning ravonligini va tushunarliqligini oshiradi.

Bu natijalar lingvistik nazariyalarga, xususan, funksional grammatika va muloqot nazariyasiga muvofiq keladi va Gʻafur Gʻulomning «Shum bola» asaridagi tematik va rematik elementlarning muloqot samaradorligidagi oʻrni haqida nazariy asoslarni mustahkamlaydi.

Tahlil natijasida quyidagi xulosalar olindi:

1. **Misol 1:** *Patlarining rang-barangligi Oysha chevarning ish qutisidagi ipaklarday tovlanar edi.* (Gʻ.Gʻulom, 4-b)³

Tema: *Patlarining rang-barangligi* — maʼlumot oldindan maʼlum yoki kontekstga mos keluvchi.

Rema: *Oysha chevarning ish qutisidagi ipaklarday tovlanar edi* — gapning yangi, asosiy qismi.

Intonatsiyada urgʻu aynan remaning «ipaklarday tovlanar edi» qismida joylashib, estetik bahoni taʼkidlaydi, ovoz temбри nozik va ohangliliği bilan maʼnoga rang bagʻishlaydi.

2. **Misol 2:** *Oyim qoʻlidagi xamir yoyib oʻtirgan oʻqlov bilan boshimga astagina urdi.* (Gʻ.Gʻulom, 11-b)⁴

Tema sifatida *Oyim qoʻlidagi xamir yoyib oʻtirgan oʻqlov* ishlatilgan, yangi axborot esa *boshimga astagina urdi* frazasidir.

Tovush intensivligi va pauza yordamida gapning remasi ajratilgan, shuningdek, intonatsion urgʻular nutqning emotsional rangini oshiradi.

3. **“Onam oshxonada yertandirga oʻt qalab, qovoq somsa yopish taraddudida edi.”** (Gʻ. Gʻulom: *Shum bola*, 10-b)⁵

Tema: “Onam oshxonada” — gapning boshlanish qismi boʻlib, tinglovchi yoki oʻquvchiga allaqachon maʼlum yoki kutilgan holatni koʻrsatadi.

Rema: “Yertandirga oʻt qalab, qovoq somsa yopish” — bu qismda gapning yangi, asosiy axboroti berilgan, yaʼni, yangi tafsilotlar keltirilgan.

Intonatsiya: Intonatsion ohang va urgʻu harakat jarayonini jonli va ifodali qiladi.⁶

Shunday qilib, ushbu misollarda tema (mavzu) tinglovchi uchun oldindan maʼlum yoki kontekstga mos qismlarni belgilasa, rema (yangi axborot) esa gapning markaziy, diqqatga sazovor qismidir. Intonatsiya, urgʻu va pauzalar tema va remaning chegaralarini aniq ajratishda va nutqning ifodaviylik darajasini oshirishda muhim vosita boʻlib xizmat qiladi.

Munozara (Discussion)

Mazkur tadqiqot natijalari ogʻzaki muloqotda tema va remaning oʻzaro bogʻliqligi hamda ularning lingvistik jihatdan tabiiy nutq shakllanishidagi markaziy oʻrni haqida muhim tasavvur bermoqda. Gʻafur Gʻulomning “Shum bola” asaridagi materiallar fonetik va funksional-leksik parametrlarga asoslanib tahlil qilinishi, tema va remaning til maydonidagi murakkab vazifalarini aniqroq anglashga yordam berdi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, tema muloqotda boshlangʻich maʼlumotni, yaʼni tinglovchi uchun tanish yoki maʼlum boʻlgan qismni belgilab, muloqotning turgʻun asosini yaratadi, rema esa yangi va qiziqarli xabar, maʼlumot sifatida tinglovchining diqqatini jalb etadi va nutqning rivojlanishini taʼminlaydi.⁷ Bu tafovutning fonetik jihatlari, masalan, intonatsiya va urgʻu orqali yanada yaqqol ifodalangani ogʻzaki muloqot samaradorligini oshiradi.⁸

Fonetik tahlilda aniqlangan ohang va urgʻuning mavzu va yangi axborot oʻrtasidagi

²Saipova, N. (2023). Remaning sintaktik-kompozitsion talqini. *Journal of Education, Ethics and Value*, 2(3)

³Gʻafur Gʻulom. (2018). *Shum bola* [Qissa]. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi. ISBN 978-9943-5316-3-5

⁴Gʻafur Gʻulom. (2018). *Shum bola* [Qissa]. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi. ISBN 978-9943-5316-3-5

⁵Gʻafur Gʻulom. (2018). *Shum bola* [Qissa]. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi. ISBN 978-9943-5316-3-5

⁶Crystal, D. (1976). *Prosodic systems and intonation in English*. Cambridge University Press.

⁷Saipova, N. (2023). Remaning sintaktik-kompozitsion talqini. *Journal of Education, Ethics and Value*, 2(3)

⁸Crystal, D. (1976). *Prosodic systems and intonation in English*. Cambridge University Press.

chegara vazifasini bajarishi, gapning sintez qiluvchi vositasi sifatida imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa nutq jarayonida tinglovchiga ma'lumot oqimini bilish va tushunishda katta yordam beradi. Shu bilan birga, funksional-leksik tahlil, ya'ni gap tarkibiy qismidagi so'zlashuv uslubi va leksik xususiyatlarning tema-rema munosabatiga ta'siri, bu ikki tushunchaning faqat sintaktik bosqichda emas, balki ma'noni tashkil etish va uni ifodalashda ham birgalikda faol ishtirok etishini ko'rsatadi.

Maqolada ta'kidlanganidek, "Shum bola" asaridagi dialoglar muloqot qonuniyatlarini yaqqol namoyon qilib, til vositalarining pragmatik qirrasini, ya'ni nutqni samarali tashkillashtirish va tinglovchi bilan o'zaro aloqa o'rnatishda fonetik va leksik imkoniyatlarning uyg'unligini ko'rsatadi. Shu jihatdan, tema va remaning fonetik va funksional-leksik tavsiflari, ayniqsa, muloqotda axborotni to'g'ri taqsimlash va tinglovchining xabarga bog'liqligini ta'minlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Xulosa (Conclusion)

Mazkur tadqiqotda G'afur G'ulomning "Shum bola" asaridan olingan misollar asosida tema va remaning og'zaki muloqotdagi fonetik va funksional-leksik roli ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, intonatsiya, urg'u, pauza, nutq intensivligi va ovoz tembri kabi prosodik vositalar yordamida tema va rema aniq ajratilib, nutq mazmunining samarali yetkazilishiga xizmat qiladi. Bu vositalar nafaqat gap mazmunini, balki uning emotsional rangini ham boyitadi va shu orqali tinglovchining tushunishini osonlashtiradi. Fonetik komponentlarning o'zaro bog'liqligi va ierarxiyasi nutqdagi ma'no qatlamlarini yanada chuqurroq ifodalashga imkon yaratadi. Intonatsiyaning nafaqat melodik, balki intensivlik, tembr va pauzalar orqali tavsiflanadigan dinamik jihatlari ham nutqning kommunikativ funksiyalarida muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, tema va rema faqat lingvistik tushunchalar emas, balki ularning fonetik ifodalanishi nutqdagi yangi axborot va oldindan berilgan ma'lumotni aniq ajratishda hamda kommunikatsiyaning samaradorligini ta'minlashda ajralmas vosita hisoblanadi.

Umuman olganda, tadqiqot prosodik va fonetik tahlil asosida og'zaki muloqotning mazmun

va emotsional qatlamlarini yanada to'liqroq tushunish imkoniyatini yaratdi va tema hamda remaning kommunikativ tahlildagi ahamiyatini yanada ravshanlashtirdi. Bu sohada olib boriladigan tekshiruvlar nutq samaradorligini oshirish, tilshunoslik nazariyasini yanada rivojlantirishga katta hissa qo'shadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. G'afur G'ulom. (2018). *Shum bola* [Qissa]. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi. ISBN 978-9943-5316-3-5. <https://library-tsul.uz/shum-bola-g-afur-g-ulom-2018/>
2. G'afur G'ulom. (2016). *Shum bola: qissalar va hikoyalar*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. ISBN 978-9943-03-672. https://ipkmvd.uz/media/pdf/kitoblar/Shum_bola_Gafur_Gulom.pdf
3. Nurmonov, A. (1988). Tilni sistemali o'rganish va sintaksisning ayrim munozarali masalalari. *OTA*, (6), 22–26.
4. Saydaliyeva, M., & Mamadaliyeva, T. (2022). Theme and rheme in academic texts: (In examples of formal magazine articles). *Journal of Positive School Psychology*, 6(11), 3090–3094.
5. Crystal, D. (1976). *Prosodic systems and intonation in English*. Cambridge University Press.
6. Bozorov, O. (2004). *O'zbek tilida gapning kommunikativ (aktual) tuzilishi* [Filologiya fan. nomz. diss.]. Farg'ona.
7. Saipova, N. (2023). Remaning sintaktik-kompozitsion talqini. *Journal of Education, Ethics and Value*, 2(3). <file:///C:/Users/acer/Downloads/5-8+Remaning+Sintaktik-Kompozitsion+Talqini.pdf>
8. Давыдова, А.Р. (2009). Тема-рематическая организация текста газетных сообщений: на материале английского языка [Диссертация]. Волгоград. <https://www.dissercat.com/content/tema-rematicheskaya-organizatsiya-teksta-gazetnykh-soobshchenii>